

M. NAGY MIKLÓS

Egy különös filozófus különös feltámadása

Minden idők legkülönösebb és legmerészebb utópikus eszméje, talán mondani sem kell, egy orosz gondolkodó elmeszüleménye, Nyikolaj Fjodorové, aki a múlt század utolsó évtizedeiben dolgozta ki a „közös ügy filozófiáját”. Ez a „közös ügy”, melynek soha nem látott egységbe kell forrasztania az egész emberiséget, Fjodorov elképzelése szerint a feltámasztás ügye – az ember eszerint eljutott az evolúciónak arra a fokára, amikor is neki kell látnia végre igazi, kozmikus feladatának: újjá kell teremtenie, fel kell támasztania valamennyi valaha élt embert, éspedig nem csupán szellemi-lelki, hanem kifejezetten testi-fizikai értelemben is.

Ennek a furcsa, sőt racionalista európai szemmel nézve egyenesen őrült utópiának (Fjodorov legtöbb orosz elemzője megjegyzi, hogy olyan tipikusan orosz gondolatról van szó, amelyet a külföld sohasem fog megérteni és méltányolni) a felelevenítését nem csupán a dolog pikáns kuriozitása indokolja – amely persze önmagában is érdekes adalék lehetne az orosz utópikus eszme történetéhez –, hanem részben az, hogy Fjodorov óriási hatással volt olyan jelentős alkotókra, mint Dosztojevszkij, Tolsztoj, Szolovjov, Brjusov, Gorkij, Hlebnjikov, Majakovszkij és Zabolockij (hogy csak az egész világon ismerteket említsem), és a XX. század orosz filozófiájára (egy egész, ma is aktív irányzatnak, a „kozmozizmusnak” ő volt az atyja és a bálványa), részben pedig Fjodorov „feltámadása”. Ez a továbbgyűrűző hatásában mindig is jelentős, de személyében jobbra elfeledett filozófus a kilencvenes években afféle reneszánszát éli. 1993-ban az orosz olvasók már megismerkedhettek a gondolataival, amikor megjelent egy antológia *Orosz kozmozizmus* címmel, amely szemelvényeket közölt az irányzat legjelentősebb alkotóitól (Fjodorov mellett egyebek között Szolovjovtól, Vernadskijtól, Csizsevszkijtól, Ciolkovszkijtól, Kuprevicsstől), és „kiderült”, hogy a kozmozizmus a XX. századi orosz kultúra legjelentősebb szellemi teljesítménye, s hogy képviselői szinte kivétel nélkül Fjodorov köpönyegéből bújtak ki. Hogy ezt – mármint a kozmozizmus fontosságát – egy tekintélyes ember véleményével is alátámasszam: az utolsó szovjet miniszterelnök, Valentyin Pavlov valamikor még az 1991-es augusztusi puccs előtt az Ogonyokban közzétette a szovjet birodalom hanyatlása fölötti kesergését, s igazi kommunista optimizmussal azt jósolta, hogy korai lenne elparentálni az orosz civilizációt és kultúrát, mert az majd még utat fog mutatni az emberiségnek „a kozmozizmus eszméin keresztül”. 1994-ben aztán, a „Szellemi újjászületés könyvtára” című sorozatban megjelent egy Fjodorov-kötet is, melynek előszava tipikus szovi* -szöveg: a könyv szerkesztője, Sz. G. Szemjonova a kommunista hagiográfia műfajában értekezik Fjodorovról, aki szerinte „olyan jelenség a történelemben, melynek értelme csak most kezd megvilágosodni”, s feltámadás-eszméjének ereje abban rejlik, hogy „valóban elfogadhatja minden halandó lény a földön”, legyen akár vallásos, akár ateista. Ugyanakkor az előszó szer-

* A „szovok” magyarítására teszek kísérletet a „szovi” szóval (nemcsak itt, hanem Viktor Jerofejev *Férfiak* című kötetében is) – a „szovok” a mai orosz köznyelvben kb. a szovjet stílustól elszakadni képtelen ember megnevezése.

zője a fjodorovi utópia elemzése során ügyesen kikerülte azokat az elemeket, amelyek ezt a nemes lelkű aszkétát túlságosan a kommunizmus eszméjével és gyakorlatával rokonítanák.

Fjodorov legfőbb feltámasztója azonban mégsem Szemjonova, hanem egy Vlagyimir Sarov nevű író, akinek *Do i vo vremena* című regénye az 1993-as esztendő legnagyobb hullámokat kavarázó irodalmi eseménye volt, az ügyeletes botránykönyv, melyet egyesek (például Borisz Csicsibabin) zseniálisnak ítélték, mások (például Irina Rodnyanszkaja) förtelmes, ízléstelen fércműnek, megint mások (például Dmitrij Bak) pedig a konkrét műtől némiképp eltávolodva a posztkommunista orosz kultúra „Sarov-szindrómájáról” cikkeztek. (A moszkvai könyvvásáron Sarov kiadójának, a L’Age d’Homme nevű svájci-orosz cégnek a képviselője, egy kedves hölgy azzal nyomta a kezembe, Sarov méregdrágán árult verseskötetével együtt – amelyben van összesen vagy húsz rövid, jellegtelen költemény –, hogy ezeket meg kell vennem, mert Sarov lesz a legközelebbi orosz Nobel-díjas.) E regény főhőse Nyikolaj Fjodorov, aki Sarov történelmi fantazmagóriája szerint alapvető szerepet játszott a bolsevik forradalom előkészítésében, olyannyira, hogy akár nagy októberi fjodorovista forradalomról is beszélhetnénk. A „posztmodernizmus vádjá” ellen védekezve Sarov egyébként önmagát realistának nevezte, aki műveiben a történelem igazságát tárja fel. Tehát nem felelőtlen művészi játszadozásról, immanens magánmítosz-teremtésről van szó: Sarov szerint Fjodorov valóban rendkívüli jelentőségű filozófus, akinek Lenin a követője volt...

De haladjunk sorjában! Nyikolaj Fjodorov 1829-ben született a Tambovi kormányzóság Kljucsi nevű falujában. Törvénytelen gyermek volt, Gagarin herceg fattya, s születésének szegényétől egész életében nem tudott szabadulni. A századforduló orosz írói és filozófusai szinte kivétel nélkül patológiásan viszonyultak a szexualitáshoz, és, némi leegyszerűsítéssel persze, akár azt is mondhatjuk, hogy ennek a félig talán divatból, „kultúrtrend”-ből, de félig mindenképpen az orosz kultúra sajátosságaiból fakadó patológiának a szublimálása hozta létre azokat a hatalmas, különös életműveket, melyeket a világ nem méltányol kellőképpen. (Mi sem: sok zseniális orosz szimbolista regénynek nincs is magyar fordítása.) Alighanem effajta szublimációról van szó Fjodorov esetében is, aki a szexualitásfilozófia egyik szélsőségét képviseli – a másik Rozanov, aki a szexualitást az ember legfőbb, legnemesebb vonásának tekinti, mivel ez az egyetlen dolog, amivel legyőzhető a halál; vele szemben Fjodorov azt vallotta, hogy a szexualitás a vak természet eszköze arra, hogy a pusztítás-teremtés szörnyűséges folyamatában létrehozza a modern, tudós embert, aki végül megszakítja ezt az ördögi, gyilkos láncolatot, s újjáteremti azt, ami a természet ostobasága és érzéketlensége miatt elpusztult, azaz valamennyi őstünket, minden egyes emberi személyiséget. Szexualitásra tehát ettől kezdve nincs szükség (Fjodorov, amennyire ez kideríthető, valóban nem élt szexuális életet; másfél évtizedes vidéki tanítóskodás után a moszkvai Rumjancev-könyvtár olvasótermi felügyelőjeként magányosan, aszkéta módjára éldogált, kevéske fizetését is a nála szegényebbeknek adta), ami azt jelenti, hogy a modern civilizáció jó része is fölösleges, hiszen például a bűnös fertőbe, zsákutcába tévedt Nyugat modern gyáripára nagyrészt olyan tömegigényeket elégít ki, amelyek a szexualitással vannak kapcsolatban. Amint tehát az ember eljut arra a szintre, hogy felismeri evolúciós (vagy isteni) rendeltetését, azon nyomban fel kell hagynia szexuális energiájának ostoba elfecsérlésével, az újabb és újabb nemzedékek létrehozásával, s ehelyett minden erejével arra kell törekednie, hogy legyőzze a halált: egyrészt halhatatlanná tegye önmagát,

másrészt feltámassza a szüleit (akik ezután feltámasztják a saját szüleiket, s így tovább az első emberpárig).

Mivel az itt közölt részletben Fjodorov leírja, hogyan képzei a feltámasztás konkrét, fizikai folyamatát, az „ősök porának”, a részecskéknek a „beadását” és „összevarrását” (bár meg kell jegyeznünk, hogy számos tudományos hipotézist is megfogalmazott arra vonatkozóan, hogy a részecskék miként őrzik annak emlékét, hogy valaha milyen személyiség részét alkották, és ezek kapcsán Fjodorov hívei nem felejtik el megjegyezni, hogy filozófusuk zseniálisan megsejtette a klónozás lehetőségét), itt inkább utópiájának egyéb elemeire koncentrálnunk, illetve arra, hogy az egész gondolatrendszer miként illeszkedik a filozófia történetének fő áramába (a nagy nyugati filozófiai enciklopédiák egyelőre még nemigen vesznek tudomást Fjodorovról és az orosz kozmizmusról).

A kozmizmus filozófiája, ha egy mondatban akarjuk megfogalmazni, lényegében az a tan, hogy az embernek aktívan törekednie kell a világegyetem, a kozmosz átalakítására, megszelídítésére, harmonizálására. Vagyis, más szóval, az „aktív evolúció” gondolata: az ember (mivel akár Istennek, akár a panteistán felfogott Természetnek ez a teleologikus célja) saját kezébe veszi az evolúció irányítását, s közben átalakítja önmagát is, legfőképpen legyőzi a legfőbb rosszat: a halált. Az aktív evolúció gondolata természetesen nem Fjodorovtól származik, a filozófia történetének számos nagy alakja vallott ehhez hasonló nézeteket: Comte, Nietzsche, Bergson és sokan mások... s az egész irányzat Teilhard de Chardin XX. századi, immár sok tekintetben természet-tudományosan is megalapozott teleologikus elméletében teljesedett ki. A világszerte ismert orosz filozófusok közül pedig közel állt a kozmista-fjodorovista eszmékhez Nyikolaj Bergyajev is, aki – ahogyan azt például *Az orosz eszme* című könyvében megfogalmazta – azt vallotta, hogy a történelem és a világegyetem vége – annak ideje és lefolyása – nem Isten akaratától, és nem is a természeti törvényektől függ, hanem az ember teremtő tevékenységétől. (Bergyajev egyébként azt is írta, hogy „Fjodorov erkölcstudata a legmagasabb rendű a kereszténység történetében”.)

Fjodorov filozófiájának (s később Vernadszkijének és Teilhard de Chardinének is) a „kefalizáció” a természettudományos tartóoszlopa, az a betonkemény tény, amelyre az egész elmélet ráépíthető. Maga a felfedezés egy James Dan nevű amerikai geológus nevéhez fűződik, aki 1851-ben publikálta az akkor már jelentős empirikus anyagon nyugvó hipotézisét, mely szerint a természet tudatosan, teleologikusan törekedett a központi idegrendszer létrehozására, vagyis az evolúció egész folyamatát a „kefalizáció” mozgatja. Ez az úgynevezett „Dan-elv”, amelyen egyébként máig sem fogott az idő: a mai tudomány sem képes megmagyarázni, hogy a természet miért törekedett olyan állhatatosan az emberi agy létrehozására. A darwini evolúcióelmélet nem meggyőző magyarázat, mert a fajfennmaradás korántsem követel olyan agyat, amely képes magas szintű absztrakt és művészi gondolkodásra. Ezt Paul Davies amerikai kozmológus az ausztrál bennszülöttekkel szemlélteti, akik évezredek óta éltek olyan aggyal, amely, mint kiderült, ugyanúgy képes a magas szintű, absztrakt gondolkodásra, mint bármelyikünké. Vajon miért alakította ki az evolúció ezt a hihetetlenül bonyolult szervet bennük, ha aztán sokáig nem használta semmire, s a hatékony fajfenntartásra elég lett volna egy sokkal egyszerűbb is?

Fjodorov és követői tehát abból indulnak ki, hogy az evolúciónak „terve” volt az emberrel, s a különböző kozmisták elméletei lényegében csak abban térnek el, ahogy ezt a tervet dekódolják. Az ember azonban mindegyikükénél átmeneti lény, aki saját

maga fogja létrehozni a intellektus magasabb rendű formáját, vagy éppen az Istent. A kozmológia orosz vallásbölcseleti ága (és lényegében Teilhard de Chardin is) azt vallja, hogy az evolúció célja Isten létrehozása, vagyis az ember megistenülése. Ezzel kapcsolatban többen közülük említik a IV. században élt püspök, Nagy Baszileiosz maximáját: „Isten emberré vált, hogy az ember Istenné válhasson.” (Fjodorov egyszerre tartozik a kozmizmus vallásos és természettudományos ágához; a tényeket egyébként hanyagul kezelő Sarov ezt – legfőképpen az Úr elleni berzenkedéseit – ügyesen és empátiákkal írja le az itt közölt részletben.)

Fjodorov utópiájában a „terv” végcélja az egész kozmosz benépesítése a feltámasztott emberekkel, akik átalakítják önmagukat; immár nem külső függelékekkel hódítják meg a tért és a világegyetemet (autó, űrhajó, távcső stb.), hanem saját magukat építik fel úgy az atomokból, hogy bárhol otthon legyenek a világűrben, s bármilyen titoknak a mélyére tudjanak hatolni, egészen konkrét értelemben (mondjuk, lényüket atomi méretűvé zsugorítva). Ennél a superman-romantikánál azonban izgalmasabb, hogy milyen lépések során át képzelet el Fjodorov utópiájának megvalósítását. (Mellesleg, a filozófus csodálói nem győzik hangoztatni, hogy nem ködös-homályos álmodozásról van szó, hanem nagyon is praktikus tervezetről!) A legelső lépés az általános hadkötelezettség (lényegében a hadi kommunizmus) bevezetése: a modern állam riasztó bonyolultságát a hadsereg szervezetének vonzó és hatékony egyszerűségével kell felváltani (egyebek között ez az, amiről Szemjonova elfelejt említést tenni a Fjodorov-kötet előszavában). Ezenközben egy nemzetközi konferencián a föld valamennyi országa megállapodik arról, hogy a hadseregek erejét ettől kezdve nem háborúra és pusztításra használják, hanem – a kezdeti stádiumban – kizárólag a föld időjárásának megismerésére és harmonizálására. S mivel minden energia erre fog irányulni, rövid idő alatt el lehet érni, hogy az időjárás soha többé ne lehessen pusztító erő, s amellet tökéletes feltételeket biztosítson az élelmiszertermeléshez addig is, amíg az ember nem tanulja meg elemi anyagokból újjáteremteni önmagát. (Egészen mulatságos, amikor Fjodorov azon füstölög, hogy holmi amerikai farmerek a saját önző céljaik érdekében próbálták esőt csinálni. „Még szerencse, hogy nem sikerült nekik!” – jegyzi meg.) Ez a munka magában foglalja a földi geográfia humanizálását is: le kell gyalulni a fölösleges egyenetlenségeket, szükség esetén meg kell változtatni a folyók folyásirányát stb., azaz a Földet egyszerű, könnyen áttekinthető, az ember küldetését maximálisan kiszolgáló bolygóvá kell változtatni. S amikor mindez megvalósul (egyetlen nemzedéknyi idő alatt, hiszen a bűnös szexualitással, a gyereknemzéssel azonnal fel kell hagyni, s így az embernek egészen rövid idő áll a rendelkezésére, hogy önmagát halhatatlanná tegye), el lehet kezdeni a feltámasztásokat...

Dióhéjban ennyi a történet, s most már csak néhány véleményt idéznék nagy emberektől, mert az a gyanúm, hogy e cikk olvasóit még nem sikerült meggyőzőn arról, hogy a fjodorovi utópia az orosz filozófia és kultúra történetének alapvető fontosságú eleme. Szergej Bulgakov szerint a XIX. század két legnagyobb gondolkodója Marx és Fjodorov, mert „szinte egyidőben fogalmazták meg azt a gondolatot, pontosabban azt a történelmi tény, hogy az ember feladata immár a világ meghódítása és humanizálása”. Alekszandr Gorszkij szerint Fjodorov sejtései „rendkívüli mértékben egybeesnek a pszichoanalízis eredményeivel”; ugyanúgy, mint Freud, ő is rájött, hogy a mai ember tudattalanjában halálvágy rejtőzik, s szinte csak ezt kell kigyomlálni, hogy az örök élet könnyen elérhetővé váljon. Amellet Freud egy másik ponton is igazolja Fjodorovot: ő írta le azt a folyamatot, ahogy a modern civilizációban megkezdő-

dött a nemiség szublimálódása – az ember szexuális energiájának egyre nagyobb részét fordítja más, ha úgy tetszik, nemesebb célokra. Fjodorov ezt a folyamatot csupán tudatos tervező és végrehajtó aktussal fel akarja gyorsítani. Szolovjov kedves tanárának és vigasztalójának nevezte Fjodorovot, akinek „a közös ügye az emberi szellem első előremozdulása a krisztusi úton”. Az esztéta és kritikus Akim Volinszkij szerint: „Fjodorov senkivel sem összehasonlítható jelenség az emberiség szellemi életében. Az ő születése és élete igazolta Oroszország ezeréves létezését.” A filozófus Vlagyimir Iljin azt írta: „az emberiség másodszor találkozhatott Szókratésszal, vagyis olyan emberrel, akiben elkezdődik az istenteremtés folyamata”. Szeretettel nyilatkozott Fjodorovról Tolsztoj és Dosztojevszkij is: a filozófus éppen őket (és Szolovjovot) akarta meggyőzni, hogy álljanak mozgalmának élére, és indítsák el az általános és egyenlő feltámasztás korát – saját magát ő ehhez nem tartotta elég nagy kaliberű gondolkodónak, s nem is adta ki az írásait (csak akkor rendezte őket sajtó alá, amikor a „nagy emberek” támogatásába vetett minden reményét elvesztette, s így *A közös ügy filozófiája* végül csak a filozófus 1903-ban bekövetkezett halála után jelent meg), s bár az eszme hatása mindkettejük életművén felfedezhető, efféle mozgalmári feladatot egyik sem vállalt, vagy legalábbis nem a fjodorovi utópia érdekében. S végül (vagyis dehogyan végül, hiszen még hosszan lehetne sorolni a példákat): a harmincas években Nyikolaj Zabolockij poémába foglalta a fjodorovi ábrándot, *A földművelés diadala* című elbeszélő költeménye azt a kort ábrázolja, amelyben – a kolhozosításon keresztül – már megvalósult a természet harmóniája (s például az állatok is értelmes lényekké váltak). E művéért vagy tíz év lágerbüntetésre ítélték. (Mellesleg: a kommunista időkben nagyon sokáig léteztek fjodorovista körök, s ha a feltámasztás nem is, de az örök élet elérése a kommunista tudomány nagy célja volt. Sok kommunista vezető vetette alá magát különböző kuruzslók fiatalítási kúrának, kicsit ahhoz hasonlóan, ahogy az ókori Kínában a nagy birodalomgyesítő, a Csin-dinasztia első császára, Si Huang-ti mindenféle kotyvalékokat készíttetett tudósaival, hogy örökéletűvé váljon, s az egyik ilyen szer okozta a halálát.)

Ehhez képest elenyésző azoknak a többé-kevésbé jelentős gondolkodóknak a száma, akik bíralták Fjodorovot, s rámutattak az eszme eredendő ellentmondására: a filozófus az emberi személyiséget tartja a legfőbb értéknek, azt vallja, hogy valamennyit meg kell őrizni és újjá kell teremteni, s ugyanakkor – ennek érdekében – könnyedén eltörölné az emberi személyiségek összes individuális vonását. (Ezért jegyezte meg Brju-szov Fjodorov elméletéről, hogy ez a zombik feltámasztása lenne. Egyébként és mellesleg: a világ értelmével és céljával kapcsolatos elméletek néha azt a gondolatot ébresztik az emberben, hogy a világ értelmetlensége talán valóban szörnyű érzés, de ennél szörnyűbb csak az lehetne, ha kiderülne, hogy olyan értelme van, ami nekem mint individuális személyiségnek nem tetszik. Hogy konkrétabb legyen: egy ateista számára letaglózóan rossz hír lenne az, hogy Isten mégiscsak létezik, és neki egyszer majd *kell* támadnia.)

Most akkor azt kellene még tisztázni, hogy Vlagyimir Sarov abban a bizonyos regényében milyen trükkökkel és leleményekkel változtatta ezt az ártatlan álmodozót, Nyikolaj Fjodorovot a XX. századi orosz történelem rossz (vagy jó?) szellemévé, a bolsevik forradalom előkészítőjévé, Lenin mesterévé és a sztálini terror mozgatóerejévé. A regény egy elmegyógyintézetben játszódik, ahová Alekszej, a mű narrátora ismétlődő emlékeztetkiesések miatt kerül, s mivel egyébként író (bolsevik forradalmárokról szóló könyvek szerzője), az az ötlete támad, hogy Rettegett Ivánnak a halálos

ágyán tollba mondott emlékezéseihez hasonlóan (melyekben a cár megörökítette az általa elpusztított embereket), leírja mindazokat a személyeket, történeteket, akik és amelyek egyébként feledésbe merülnének. Egy ideig látszólag minden logika nélkül sorjáznak a történetek, melyeket Alekszej vagy a saját életéből elevenít fel, vagy beteg-társai visszaemlékezéseit rögzíti, akik között vannak aggkori elbutulásban szenvedő bolsevikok, és vannak „zsenik” – egy hajdani titkos állami programnak, az ország „zsenizálásának” túlélői, a század elején létrehozott „Természetes Zsenialitás Intézetének” megvénült tagjai. (Mint később kiderül, az Intézetet annak idején Fjodorov tanainak hatására hozták létre, s minimális programja Oroszország világhuralmának biztosítása, a maximális pedig a fjodorovi utópia, vagyis az általános feltámasztás végrehajtása.) Ezek a „zsenik” rendszeresen szemináriumokat tartanak, amelyek mintegy bevezetik a regény központi cselekményét, megteremtve azt a gondolati erőteret, amely szétzilálja a történelemtől való ismereteinket. Az előadásokból „kiderül”, hogy semmi sem úgy történt, ahogyan a történelemkönyvek tanítják – minden sorsfordító esemény, forradalom, nagy történelmi személyiség mögött valami titok lappang, és Isten igazi tervét ezeknek a titkoknak a megfejtésén keresztül értelmezhetjük. (Mellesleg Sarov egy interjúban egészen komolyan azt mondta, hogy ő igazából nem író, hanem Szentírás-magyarázó.) Igazán nagyszabású, a történelmet valóban fenekestül felforgató dolgokról van szó, arról például, hogy – az egyik „zseni” előadása szerint – a kereszténység valójában két zsidó rabbi, Péter és Pál ravasz fondorlatának eredménye: hithű zsidókként megriadva Krisztus forradalmától kifejezetten azért hozták létre a keresztény egyházat, hogy megmentsék a judaizmust, amely különben szétolvadt, megsemmisült volna az új, rövid idő alatt hihetetlenül népszerűvé vált hamis vallásban. Ebből fakad a judaizmus és a kereszténység halálos szembenállása a történelemben. Ráadásul a kereszténység, amint orosz földre jut, az „orosz eszmévé” átlényegülve egyenesen elvezet Leninhez és Sztálinhoz.

Alekszej végül rátalál arra a beszélgetőtársra, Ifraimovra, aki furcsa módon omnipotens elbeszélőnek bizonyul (ami egy posztmodern regényben – ha arról van itt szó – gyanús dolog: csak azzal magyarázható, hogy Ifraimov valamiféle isteni üzenet hordozója): minden részletre kiterjedő ismeretekkel rendelkezik Oroszország elmúlt két évszázadának „igazi” történetéről. Ekkor, az ő történetében lép be a regénybe a két főszereplő: Germaine de Staël és Nyikolaj Fjodorov. A féktelen fantáziával megalkotott, már-már fantasy-szerű fikció szerint a francia író nő valójában nem halt meg 1789. július 14-én (a lexikonok egyébként 1817-et írnak halálozási évként), hanem a szó szoros értelmében tovább élt a lányában, egy középkori csodaszer révén ugyanis kapott még három teljes életet a sorstól. S ezeket az életeit – Katyerina Sztal néven – abban az országban élte le, amelyben a legkedvezőbbek voltak a feltételek egy radikális, a franciaországinál jóval gyökeresebb forradalomhoz. Számptalan orosz szeretője közül Nyikolaj Fjodorov volt az első, aki egy üvegkoporsóban talált rá. Sztal a kolerajárvány elől záratta magát koporsóba, valahányszor elhagyta birtokát, Fjodorov azonban halottnak hitte, nyomban beleszeretett, mint a herceg Hófehérkébe, s őt akarta elsőként feltámasztani. Sohasem tudta meg, hogy a gyönyörűséges nő nem halott, jóllehet Sztal három gyermeket is szült tőle – morfiummal elkábította, és úgy szeretkezett vele... Mint a fentiekből is látszik, a történet bonyodalmaival nehéz lenne lépésről lépésre összefoglalni; az a lényeg, hogy Sztal Fjodorov utópiájában talált rá forradalmi hevületének magasztos eszmei tartalmára, s ettől kezdve egész életét az egyszerű, érthető fjodorovi világ tűzön-vízen át való megvalósításának szentelte. Ennek érdekében fe-

küdt össze az orosz történelem jelentős alakjaival, mintegy a hüvelyével és méhével terjesztve a forradalom vírusát. És persze az ő gyermeke Sztálin, akinek aztán szenvedélyes szeretője is lett, és a vonzó, szelíd, bölcs embert csak nagy nehezen tudta rávenni a forradalmi terrorra – kénytelen volt lefeküdni Sztálin elvtársaival, hogy az, féltekenységében, sorra kinyírja őket...

A regény az újabb isteni büntetés, az új özönvíz: egy szünni nem akaró hóesés képeivel fejeződik be – Fjodorov elméletéhez híven, aki azt mondta: ha az ember nem képes a maga kezébe venni az evolúció irányítását, akkor, de csak akkor következik be a Bibliában megjósolt Apokalipszis. S miközben kint hull a hó, az elmeegógyintézetben, amely Noé bárkájaként fogja megőrizni az igazságkeresőket, Fjodorovot, Staël-Sztalt, félkegyelmű fiaikat, a bolond, vén bolsikat és a „zseniket”, a megvénült, de még mindig kíváncsú Germaine de Staël szánalomból éjszakáról éjszakára földöntúli boldogságban részesíti az aggastyánokat... Hull a hó és spriccel a vén sperma...

Mindezt az orosz kritikusok többsége förtelmes ocsmányságnak ítélte, de a könyvről folytatott heves viták azért árulkodnak valamiről. Egyrészt arról, hogy minden stilisztikai sutasága ellenére Sarov telibe trafált valamit, ami az orosz gondolkodó emberek jó részét ma sem hagyja nyugodni. Ez pedig általában az orosz utópia, az orosz eszme ambivalens megítélése. Sarov az egyik oldalon a „politikai korrektségnek” tökéletesen megfelelő mondatokat ír arról, hogy minden utópikus eszme megvalósítása kegyetlen diktatúrához vezet, a másikon viszont azt szuggerálja, hogy utópia, „orosz eszme”, az isteni igazság keresése stb. nélkül az élet és a történelem semmit sem ér. Így lehetséges az, hogy míg Csicsibabin szemében a *Do i vo vremena* az orosz utópikus eszmékről írt kegyetlen, fekete szatíra, addig Rodnyanszkaja a sztálinizmus ravasz rehabilitálását látja benne. Maga Sarov pedig csak annyit mond, hogy ő a XX. század Oroszországának „igaz történetét” írta meg, s hogy a regény megalkotásának fő lelki mozgatóereje az az érzése volt, hogy a világ elviselhetetlenül bonyolult, s valamit tenni kellene annak érdekében, hogy egyszerűbbé váljon...

Fjodorovra visszatérve: a részecskék beadásása és összevarrása badarság, de nem hagy nyugodni egy gondolat – vajon ha halálom előtt rögzítenék az agyam teljes információmennyiségét, s utána betáplálnák egy számítógépbe, érezném-e úgy, hogy fel-támadtam?